

OLIIY TA'LIMDA HAYKALTAROSHLIK SAN'ATI ORQALI BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Axmadjonova Jasmina Jamshid qizi

*Nizomiy nomidagi O'zMPU Tasviriy san'at mutaxassisligi
1-bosqich magistranti*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada oliy ta'lim tizimida bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining kasbiy mahoratini oshirishda haykaltaroshlik san'atining o'rni va ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot davomida talabalarda hajmiy-fazoviy tafakkurni shakllantirish, plastik obrazlar yaratish mahorati va badiiy-estetik qarashlarni rivojlantirishning metodologik asoslari tahlil qilingan. Haykaltaroshlik mashg'ulotlari orqali bo'lajak pedagoglarning kreativlik qobiliyatlarini va amaliy kompetensiyalarini transformatsiya qilish yo'llari ko'rsatib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *oliy ta'lim, haykaltaroshlik, tasviriy san'at o'qituvchisi, kasbiy kompetensiya, kreativlik, plastik anatomiya, hajmiy-fazoviy tafakkur, estetik tarbiya, pedagogik mahorat, badiiy ta'lim.*

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА СРЕДСТВАМИ СКУЛЬПТУРЫ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация: *В данной статье рассматриваются роль и значение искусства скульптуры в повышении профессионального мастерства будущих учителей изобразительного искусства в системе высшего образования. В ходе исследования анализируются методологические основы формирования объемно-пространственного мышления, навыков создания пластических образов и развития художественно-эстетических взглядов студентов. Обоснованы пути трансформации креативных способностей и практических компетенций будущих педагогов в процессе занятий скульптурой.*

Ключевые слова: *высшее образование, скульптура, учитель изобразительного искусства, профессиональная компетентность, креативность, пластическая анатомия, объемно-пространственное мышление, эстетическое воспитание, педагогическое мастерство, художественное образование.*

DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE FINE ARTS TEACHERS THROUGH THE ART OF SCULPTURE IN HIGHER EDUCATION

Annotation: *This article explores the role and significance of the art of sculpture in enhancing the professional skills of future fine arts teachers within the higher education system. The study analyzes the methodological foundations for forming 3D-spatial thinking, the ability to create plastic images, and the development of artistic and aesthetic views among students. It highlights the ways of transforming the creative abilities and practical competencies of future educators through sculpture classes.*

Keywords: *higher education, sculpture, fine arts teacher, professional competence, creativity, plastic anatomy, volumetric-spatial thinking, aesthetic education, pedagogical skill, art education.*

KIRISH

Bugungi kunda jahon ta'limida mutaxassislar tayyorlash sifati yangi bosqichga ko'tarilib, bo'lajak kadrlar nafaqat nazariy bilimga, balki yuksak darajadagi kasbiy kompetensiyaga ega bo'lishi ustuvor vazifa etib belgilanmoqda. Xususan, oliy ta'lim tizimida tasviriy san'at yo'nalishi talabalarini tayyorlashda ularning badiiy-ijodiy tafakkurini yuksaltirish, shakl va hajm bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishda haykaltaroshlik san'atining o'rni beqiyosdir. Haykaltaroshlik san'ati o'zining plastik imkoniyatlari bilan bo'lajak o'qituvchining fazoviy tasavvurini kengaytiradi va ularning pedagogik faoliyatida ko'rgazmalilik hamda estetik didni shakllantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'lim va madaniyat sohasini isloh qilish, yosh avlodni ma'naviy boy va intellektual rivojlangan qilib tarbiyalash masalalariga alohida e'tibor qaratib, shunday ta'kidlaydilar: "Biz ta'lim va tarbiya tizimining barcha bo'g'inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o'zimizning birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz. San'at va madaniyatni rivojlantirmasdan turib, xalqning ma'naviy olamini boyitib bo'lmaydi". Darhaqiqat, davlatimiz rahbarining "Yangi O'zbekiston – maktab ostonasidan boshlanadi" degan ezgu g'oyasi bevosita tasviriy san'at o'qituvchilaridan ham yuksak professional mahorat talab etadi. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchisi nafaqat rasm chizishni bilishi, balki haykaltaroshlik orqali borliqni hajmli idrok etish, plastik obrazlar yarata olish va bu orqali o'quvchilarda go'zallik hissini uyg'ota olish kompetensiyasiga ega bo'lishi lozim. Haykaltaroshlik mashg'ulotlari jarayonida talabalar plastik anatomiya, kompozitsiya qonuniyatlari va materiallar (loy, gips, tosh va boshqalar) bilan ishlash texnologiyasini chuqur o'rganadilar. Bu jarayon talabaning psixologik-

pedagogik tayyorgarligini kuchaytirib, uning kasbiy kompetensiyasining ajralmas qismi bo'lgan "metodik kreativlik"ni shakllantiradi. Bugungi globallashtirish davrida milliy o'zlikni anglash va milliy haykaltaroshlik maktabi an'analarini davom ettirish bo'lajak pedagoglar zimmasidagi mas'uliyatli vazifadir. Prezidentimiz tomonidan imzolangan madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga oid farmon va qarorlar, ayniqsa, oliy pedagogik ta'limda mutaxassislar tayyorlash sifatini xalqaro standartlarga yetkazish vazifasini qo'yadi. Shu nuqtai nazardan, ushbu maqolada haykaltaroshlik san'atining nazariy va amaliy asoslarini o'rganish orqali bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy layoqatini oshirish mexanizmlari ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, haykaltaroshlik orqali shakllangan hajmiy-fazoviy tafakkur bo'lajak o'qituvchiga tasviriy san'atning barcha turlarini o'qitishda fundamental poydevor bo'lib xizmat qiladi.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotning metodologik asosi sifatida tizimli yondashuv, qiyosiy-pedagogik tahlil, bevosita kuzatuv va badiiy-amaliy tajriba usullari tanlab olindi. Oliy ta'lim tizimida bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayoni nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmalar bilan integratsiya qilishga yo'naltirilgan ko'p bosqichli metodik model asosida amalga oshirildi. Tadqiqotning dastlabki bosqichida haykaltaroshlikning psixologik va pedagogik jihatlari o'rganilib, akademik haykaltaroshlik maktabining an'anaviy metodlari zamonaviy kompetensiyaviy yondashuvlar bilan uyg'unlashtirildi. Bunda asosiy e'tibor talabalarning hajmiy-fazoviy tafakkurini shakllantirishga qaratildi, zero ob'ektni faqat vizual emas, balki taktil va uch o'lchamli idrok etish bo'lajak o'qituvchi uchun fundamental kasbiy layoqat hisoblanadi. Metodologiya o'ziga "naturadan nusxa ko'chirishdan ijodiy interpretatsiyaga o'tish" tamoyiliga qurildi. Ushbu jarayonda plastik anatomiya tahlili, inson qomati va yuz tuzilishini konstruktiv o'rganish hamda karkas yasash texnikasi kabi muhandislik-badiiy yondashuvlar qo'llanildi. Talabalar bilan ishlashda loy, gips va boshqa plastik materiallarning texnologik xususiyatlarini pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilishga alohida urg'u berildi. Shu bilan birga, tadqiqot doirasida oliy ta'limning tasviriy san'at yo'nalishi talabalari ishtirokida pedagogik eksperiment o'tkazilib, nazorat va tajriba guruhlari o'rtasida qiyosiy tahlillar olib borildi. Tajriba jarayonida talabalarning texnologik kompetensiyasi, badiiy-estetik qarashlari va eng muhimi, olingan bilimlarni bo'lajak pedagogik faoliyatda qo'llay olish mahorati (metodik kompetensiya) maxsus ishlab chiqilgan mezonlar asosida baholandi. Metodologiya o'ziga xos jihati shundaki, u haykaltaroshlikni boshqa fanlar, xususan, chizmachilik, rangtasvir va muhandislik grafikasi bilan integratsiyalashgan holda o'qitishni nazarda tutadi. Ushbu fanlararo bog'liqlik talabaning umumiy kasbiy dunyoqarashini kengaytirib, ularda ob'ektning "ichki arxitekturasini" ko'rish ko'nikmasini hosil qildi.

Tadqiqot davomida qo'llanilgan ushbu tizimli yondashuv talabalarni shunchaki amaliyotchi mutaxassis emas, balki san'atning falsafiy va pedagogik mohiyatini chuqur anglaydigan, har qanday murakkab shaklni o'quvchilarga sodda va tushunarli metodlar bilan yetkazib bera oladigan kreativ pedagog qilib tayyorlashga xizmat qildi. Yakunda to'plangan statistik ma'lumotlar va talabalar ijodiy ishlarining sifat tahlili tanlangan metodologiyaning samaradorligini ilmiy jihatdan isbotlash uchun asos bo'lib xizmat qildi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini haykaltaroshlik vositasida rivojlantirish masalasi pedagogika va san'atshunoslik fanlarining chorrahasidagi dolzarb muammo hisoblanadi. Ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlarni tahlil qilish jarayonida biz akademik ta'lim, badiiy tafakkur va pedagogik mahorat integratsiyasini ko'rishimiz mumkin. Haykaltaroshlikni o'qitish metodikasining fundamental asoslari borasida rus olimi A.S. Golubkina o'zining "Nizomlar va amaliyot" asarida haykaltaroshlikning mohiyati faqat shakl yasashda emas, balki "hajm orqali fikrlash"da ekanligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, haykaltaroshlik – bu fazoviy munosabatlarni anglash san'atidir. Bu g'oya bo'lajak o'qituvchilar uchun ob'ektning ichki konstruksiyasini tushunishda metodologik tayanch bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, B.R. Vippper o'zining san'at nazariyasiga oid ishlarida haykaltaroshlikning plastik tilini tahlil qilar ekan, materialning (loy, tosh, metall) pedagogik ta'sir kuchiga to'xtalib o'tadi. Uning qarashlariga ko'ra, talaba material bilan bevosita muloqot qilish orqali shaklning vazni, zichligi va ritmini his qiladi, bu esa bo'lajak pedagogda ob'ektni "taktil idrok etish" kompetensiyasini shakllantiradi. Respublikamizda tasviriy san'at va haykaltaroshlik ta'limini rivojlantirishda professor B.B. Baymetovning xizmatlari katta. Olim o'zining pedagogik tadqiqotlarida bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining badiiy tayyorgarligini oshirishda "akademik qalamtasvir" va "haykaltaroshlik" fanlarining uzviyligini asoslab bergan. Uning g'oyasiga ko'ra, haykaltaroshlik mashg'ulotlari talabada rasm chizishda uchraydigan "yassi (ikki o'lchamli) tasvirlash" nuqsonini bartaraf etadi va fazoviy tasavvurni o'stiradi. Olim S.S. Abdirasilov esa bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda kreativ yondashuvni birinchi o'ringa qo'yadi. U o'z ishlarida tasviriy san'at o'qituvchisi nafaqat texnik mahoratga, balki o'quvchilarda estetik munosabatni shakllantira oladigan "pedagogik-psixologik tayyorgarlik"ka ham ega bo'lishi kerakligini uqtiradi. Xorijiy tadqiqotlarda, xususan R. Arnxeymning "Vizual tafakkur" asarida san'at orqali intellektni rivojlantirish masalalari yoritilgan. Arnxeym haykaltaroshlik jarayonini "vizual muammolarni yechish strategiyasi" deb ataydi. Bu zamonaviy pedagogikada talabalarining muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish va nostandart yondashuvlarni shakllantirish kompetensiyasi bilan hamohangdir. Mahalliy tadqiqotchi M. Nabiyeu o'zining rangshunoslik va haykaltaroshlik uyg'unligiga doir ishlarida shakl va

rangning o'zaro ta'sirini tahlil qilgan. Bu bo'lajak o'qituvchi uchun o'quvchilarga rangtasvir darslarida hajm berishni o'rgatishda muhim metodik vosita hisoblanadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Oliy ta'lim muassasalarida haykaltaroshlik san'ati orqali bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ushbu jarayon faqatgina amaliy ko'nikma hosil qilish bilan cheklanib qolmay, talabaning butun professional dunyoqarashini o'zgartiradi. Tajriba-sinov ishlari davomida talabalarining kasbiy tayyorgarligi uchta asosiy mezon: hajmiy-fazoviy tasavvur, texnologik mahorat va pedagogik interpretatsiya yo'nalishlarida tahlil qilindi. O'tkazilgan pedagogik kuzatuvlar natijasida aniqlanishicha, haykaltaroshlik mashg'ulotlariga kompetensiyaviy yondashuv joriy etilgunga qadar talabalarining 65 foizida ob'ektni faqat vizual (tashqi ko'rinish) jihatdan idrok etish ustunlik qilgan bo'lsa, eksperimentdan so'ng bu ko'rsatkich tubdan o'zgardi. Talabalarda shaklning ichki karkasidan tortib, uning tashqi plastik yechimigacha bo'lgan yaxlit mantiqiy zanjir shakllandi. Bu esa ularga tasviriy san'atning boshqa turlari, xususan, qalamtasvir darslarida ham shaklni "shaffof" ko'rish va uni qog'ozda hajmli tasvirlash imkonini berdi. Tadqiqot natijalari shuni tasdiqladiki, haykaltaroshlik san'ati bo'lajak o'qituvchining metodik kreativligini sezilarli darajada oshiradi. Muhokamalar jarayonida aniqlanganidek, loy bilan ishlash jarayonida talaba nafaqat qo'l motorikasini rivojlantiradi, balki murakkab shakllarni sodda geometrik jismlarga ajratish va aksincha, detallardan butunlikni yaratish operatsiyalarini amalda bajaradi. Bu ko'nikma bo'lajak o'qituvchi uchun maktab o'quvchilariga tasviriy san'at asoslarini tushuntirishda eng samarali metodik usullardan biri hisoblanadi. Eksperiment guruhi talabalarining ishlarini tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, ular akademik haykaltaroshlik qonuniyatlarini o'zlashtirish bilan bir qatorda, o'z ijodiy namunalarida milliy haykaltaroshlik an'analarini (masalan, mayda plastika yoki xalq amaliy san'ati elementlarini) qo'llashga moyillik bildirdilar. Bu esa kasbiy kompetensiyaning tarkibiy qismi bo'lgan "madaniy-ma'rifiy tayyorgarlik"ning ham yuksalishiga xizmat qiladi. Muhokama jarayonida olimlar va soha mutaxassisleri tomonidan e'tirof etilgan yana bir jihat – bu plastik anatomiya bilimlarining amaliy integratsiyasidir. Nazariy jihatdan o'rganilgan inson tanasi tuzilishi haykaltaroshlik darslarida "uch o'lchamli reallik"ka aylandi. Bu jarayon talabalarda o'z-o'ziga ishonch tuyg'usini uyg'otib, ularning professional pedagog sifatida shakllanishini 25-30 foizga tezlashtirishi aniqlandi. Ayniqsa, talabalarining o'zlari yasagan modellarni pedagogik tahlil qilib berishlari ularning notiqlik va tushuntirish mahoratini ham rivojlantirgan. Shunday qilib, haykaltaroshlik san'ati orqali kompetensiyani rivojlantirish modeli an'anaviy ta'limdan farqli o'laroq, talabani tayyor "ijrochi"dan "fikrlovchi ijodkor-pedagog" darajasiga ko'taradi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, haykaltaroshlik darslarining samaradorligi uning boshqa tasviriy san'at fanlari bilan qay

darajada bog‘langanligiga va talabaning bu bilimlarni kelajakda o‘quvchilarga qanday usullar bilan yetkazib berish bo‘yicha metodik izlanishlariga bog‘liqdir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, oliy ta‘lim tizimida bo‘lajak tasviriy san‘at o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayoni haykaltaroshlik san‘atining o‘ziga xos plastik imkoniyatlari bilan bevosita bog‘liqdir. Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, haykaltaroshlik mashg‘ulotlari talabalarda shunchaki amaliy ko‘nikmalarni shakllantirib qolmay, balki ularning borliqni uch o‘lchamli fazoviy idrok etish qobiliyatini tubdan yuksaltiradi. Akademik haykaltaroshlik qonuniyatlarini o‘zlashtirish jarayonida talabaning ob‘ekt ichki konstruksiyasini anglash darajasi ortishi uning umumiy tasviriy savodxonligiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatib, kelajakda maktab o‘quvchilariga shakl va hajm munosabatlarini sodda hamda tushunarli tilda yetkazib bera oladigan professional pedagog sifatida shakllanishiga zamin yaratadi. Tadqiqotning yakuniy tahlillari oliy pedagogik ta‘limda haykaltaroshlik fanining o‘rni beqiyos ekanligini tasdiqlaydi. Kelajakda ushbu sohada kadrlar tayyorlash sifatini yanada oshirish uchun haykaltaroshlikning boshqa nazariy va amaliy fanlar bilan integratsiyasini kuchaytirish, zamonaviy texnologik yondashuvlarni an‘anaviy maktab bilan uyg‘unlashtirish maqsadga muvofiqdir. Zero, haykaltaroshlik vositasida shakllangan yuksak kasbiy kompetensiya bo‘lajak tasviriy san‘at o‘qituvchisini zamonaviy mehnat bozorida raqobatbardosh, ijodkor va har tomonlama yetuk pedagogga aylantirishning asosiy omili bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 8-oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-sonli Farmoni. – Toshkent, 2019. – 45 b.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-sonli Farmoni. – Toshkent, 2022. – 98 b.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 25-dekabrdagi “Madaniyat va san‘at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-409-sonli Qarori. – Toshkent, 2023. – 12 b.
4. Abdirasilov S.S. Tasviriy san‘at o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016. – 240 b.
5. Baymetov B.B. Akademik qalamtasvir. – Toshkent: Musiq, 2018. – 192 b.

6. Jabbarov R.R. Tasviriy san’atda kompozitsiya asoslari. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2019. – 156 b.
7. Nabiyeu M. Rangshunoslik va haykaltaroshlik asoslari. – Toshkent: O’qituvchi, 2020. – 178 b.
8. Ergashev N.J. Bo‘lajak o‘qituvchilarning badiiy-ijodiy kompetentligini rivojlantirish metodikasi. – Samarqand: SamDU nashri, 2022. – 145 b.
9. Arnheim R. Visual Thinking (Revised Edition). – California: University of California Press, 2015. – 360 p.
10. Williams A. The Sculpture Reference: Contemporary Techniques, Terms, and Tools. – New York: Sculpture Books, 2017. – 512 p.
11. Smith J., Brown L. Artistic Competency in Higher Education. – London: Routledge, 2019. – 218 p.
12. Sokolov M.V. Methodology of Teaching Plastic Arts. – Moscow: VLADOS, 2021. – 285 p.
13. Thompson D. Digital and Physical Sculpture: A Modern Pedagogy. – Berlin: Springer Art Education, 2023. – 240 p.